

Michael Freeman*Ice Blocks from Norway. The Importation of Natural Ice to Britain, Circa 1870–1925*

Cappelen Damm Akademisk, 2023, 212 sider.

Kasper Hage Stjern

Doktorgradsstipendiat i økonomisk historie, Uppsala Universitet

Master i historie, 2020

kasper.hage.stjern@ekhist.uu.se

I dag er elektriske kjøle- og fryseskap en essensiell del av norske husholdninger for å sikre holdbarheten på mat- og drikkevarer. Før disse vidundermaskinenes tid var imidlertid det å sikre holdbarheten på mat- og drikkevarer et mer usikkert arbeid som ble påvirket av vær og vind. Jordkjellere og andre matlagre kunne svikte og mat råtne under hundedagene i juli og august, hvor temperaturen var på det høyeste. En av løsningene på matlagringsutfordringene var bruk av naturisblokker, i Storbritannias tilfelle importert fra Norge. På begynnelsen av 1800-tallet, da naturisimporten tiltok, var forbrukerne for det meste blant overklassen, men nærmere århundreskiftet 1900 økte naturisforbruket også blant resten av befolkningen. Naturisforbruket økte dermed i omfang og kompleksitet ved at isblokkene ble brukt til avkjøling av rom og matlagre, og til å nyte nye varer som iskrem. Naturisimporten representerte dermed et mellomstadium mellom eldre former for matlagre og de moderne elektriske kjøle- og fryseskapene, samt satte spor i form av sesongbaserte konsumpsjonsmønstre. Det er denne spennende utviklingen som Michael Freeman drøfter i sin nye bok *Ice Blocks from Norway. The Importation of Natural Ice to Britain, Circa 1870–1925*.

Bokas rammefortelling er britisk naturisimport fra Norge i tidsperioden fra cirka 1870 til 1925. Vi følger hele prosessen fra høstingen av is under den norske vinteren og helt til de ulike bruksformene isen hadde blant britiske forbrukere under hete sommermånedene. Freeman viser den tette sammenknytningen mellom lokal verdiskaping i norske kystsamfunn og større endringsprosesser i Storbritannia med nye konsumpsjonsmuligheter for ulike samfunnsklasser. Det blir dermed fort klart at is ikke bare er is; isens kvalitet påvirkes av en rekke faktorer som vannforhold, temperatur og hvordan den ble transportert. Og norsk is ble i sin samtid ansett for å være av ypperste kvalitet.

Boka er tematisk oppbygd i åtte kapitler. I kapittel 1 starter boka med en kortfattet oversikt over naturishandelen, tidligere forskning og kildematerialet. Kapittel 2 omhandler transporten på tvers av Nordsjøen, med et overblikk over personene og selskapene som organiserte naturisimporten. Storbritannia var ikke den eneste importøren av norsk naturis, men det var det største markedet. En rekke selskaper, både store og profitable,

og små ideelle, ble opprettet i britiske kystbyer for å forsyne forbrukere og næringer som fiskeriindustrien for å dekke behovet for avkjøling av varer, rom og personer. I kapittel 3 redegjør Freeman for naturishøstingen i Norge, hvor han fremhever den nære, og interessante, koblingen mellom høstingen av naturis og korn. Samtidens aktører benyttet landbruksbegreper for å beskrive høstingsprosessen, og mindre selskaper bestod ofte av bønder som høstet gress om sommeren og is på vinterstid. Naturis var imidlertid en luksusvare sammenlignet med basisvaren korn, og langt mer preget av vill spekulasjon basert på årstider siden etterspørselen etter naturis var laber under kalde somre. I kapittel 4 får leseren en beskrivelse av skipene som seilte mellom Norge og Storbritannia, hvor naturishandelen hadde høye forsikringspriser siden smeltevannet kunne skade skipet, noe som kom oppå de vanlige farene med dårlig sjø og mekanisk feil. Over tid ble naturishandelen utfordret av fremveksten av en britisk kunstisindustri, som er temaet i kapittel 5. Norsk naturis var dyrt, så kunstisen kunne konkurrere på pris. Kunstisindustrien var imidlertid mer et supplement enn en reell utfordrer gjennom størsteparten av perioden, da kunstisfabrikkene også fungerte som importører av naturis, og fordi forbrukerne anså kunstis for å være uhygienisk og ha dårligere kvalitet. I kapitlene 6 og 7 drøftes hvordan eksportører og importører holdt kontakten gjennom telegrafer og bransjeaviser for å treffe markedet når etterspørselen steg, og å få etterspørselen til å stige ytterligere gjennom å bygge ut iskonsumpsjonen gjennom nye forbruksvarer som iskrem. Kapittel 8 avslutter boka med en skildring av hvordan inntektsgrunnlaget til naturiseksportindustrien smeltet bort på slutten av 1910-tallet. Naturishandelen møtte den perfekte storm i form av første verdenskrigs handelsblokader, dyrere norsk arbeidskraft, varme vintre og kalde somre, og en mer konkurransedyktig britisk kunstisindustri.

Tross den lave temperaturen på naturisblokkene fryser ikke leseren fast, men glir heller lett gjennom sidene i boka. Skrivestilen er gjennomgående engasjerende, og Freeman bytter mellom malende beskrivelser og analyse slik at leseren får innblikk i forholdene blant arbeiderne på de isbelagte sjøene og om bord i transportskipene, samtidig som analytiske poenger trekkes opp for generalisering. Den empirinære fremstillingen flyter lett og holdes engasjerende, noe som er et imponerende stykke arbeid. Boka inneholder også rikelig med bilder av naturishøstingen, transporten og issalget, samt avisutklipp av reklamer og patenter som videre styrker teksten. Boka hadde tjent på å ha flere grafer og tabeller siden det ville gitt leseren en oversikt over omfanget av naturishandelen. De få grafene og tabellen som finnes, er plassert bak i boka, så leseren får først oversikt etter å ha lest om detaljene i handelen. Dette er imidlertid en begrenset utfordring sett opp mot den ellers engasjerende skrivestilen.

Ifølge bokens baksidetekst er målgruppa både historieinteresserte og akademikere, men jeg vil hevde den treffer den første gruppa bedre enn den andre. Med dette mener jeg at boka savner diskusjoner som et akademisk publikum forventer, som eksempel diskusjoner om metode og kildekritikk. Boka er ett av flere bidrag fra et større forskningsprosjekt mellom flere forskningsinstitusjoner kalt «The Last Ice Age».¹ Tidligere forskning om norsk naturishandel har hatt et lokal- og/eller bedriftshistorisk perspektiv, mens formålet med prosjektet er å utforske forbindelsene mellom produksjon, transport og markedsføring,

1 For en gjennomgang av prosjektet og historiografien om naturisforskningen, se Norseng, P.G. (2019). Fersk fisk og kald pils i «den siste istid»: Om naturisens rolle i kystøkonomien og det moderne gjennombruddet i Norge. *Heimen*, 56(3), 214–237. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2019-03-07>; Norseng, P.G. (2022). The ‘Last Ice Age’ in maritime history: An introduction. *International Journal of Maritime History*, 34(1), 101–112. <https://doi.org/10.1177/08438714221080276>

konsumpsjonsmønstre og teknologisk utvikling i naturishandelen. Freeman stiller ingen eksplisitt problemstilling eller forskningsspørsmål som skal lede diskusjonen i boka, men han følger i praksis prosjektets ambisjon om å utforske de nevnte forbindelsene.

Boka savner en diskusjon om utvalg av kildemateriale og kildekritiske diskusjoner. Boka bygger på samme kildemateriale som flere tidligere studier: bransje- og dagsaviser, reiseberetninger, korrespondanse og arkiver fra norske naturiseksportbedrifter.² Forfatteren utdyper ikke hvilke kildekritiske utfordringer, og muligheter, som dette kildematerialet har, ei heller hva som er nytt sammenlignet med hva tidligere studier har brukt materialet til. Dette medfører at det er uklart hvorfor inndelingen av boka er som den er. For eksempel omhandler kapittel 7 fremveksten av iskrem som forbruksvare samt helsemessige utfordringer som følge av usanitære produksjonsforhold blant de fattige italienske innvandrerne som stod for iskremproduksjonen. Ble temaet iskrem valgt fordi det var en viktig og hyppig sak i avisene, eller fordi det var det forfatteren fant mest interessant i kildematerialet? Hva ble i så fall valgt bort av tematikk? Svarene på disse spørsmålene kunne vært tydeligere kommunisert til leseren, noe som ville styrket Freemans analyse ytterligere.

Freeman bygger videre på tidligere studier om naturishandelen og trekker dem inn i analysen, men det oppstår sjelden en kritisk diskusjon av konklusjonene fra studiene. Samtidig er litteraturutvalget i stor grad begrenset til forskning om naturishandelen, litteratur fra samtiden, og enkelte verk om lokale forhold som benyttes til å beskrive lokale geografiske og vær- og vindforhold. Dette medfører at Freemans funn, som i og for seg er interessante, blir sett uten sammenheng med større forskningsdebatter tilknyttet temaene som boken skal utforske. I tillegg er siste kapittel et empirisk kapittel, så boka savner en overhengende diskusjon som fremhever de lange linjene, og som kunne blitt brukt til nettopp å diskutere forholdet mellom Freemans funn og tidligere forskning. Analysen kunne blitt enda skarpere og særegenhetene ved naturishandelen enda tydeligere hvis litteraturgrunnlaget var bredere.

For å illustrere poenget med litteraturgrunnlaget vil jeg fremheve Freemans diskusjon om priser og skipstyper. I kapittel 4, om skipene som seilte mellom Norge og Storbritannia, fremhever forfatteren at treskipene var foretrukket fremfor de nyere jernskipene for å transportere isen. Planker holdt bedre på isens temperatur enn lagerrommene på jernskipene, og overgangen til jernskip generelt medførte god tilgang på eldre treskip til bruk som transportskip og fryselager ved kaiene. Større oversiktsverk om handel i denne tidsperioden er ofte en seiershistorie om jernskipene som muliggjorde at varer kunne transporteres rimeligere, raskere og i større omfang enn tidligere.³ Kapitlet kunne i praksis tjent som en case-studie om denne overgangen, hvor treskipshandelen fremstår som temmelig seiglivet, med skip som ble brukt til de ikke klarte seilassen lenger. Freeman trekker frem flere eksempler på skip som krenget så tungt at de så vidt holdt seg over vannet. Forfatteren kommer også ofte tilbake til naturisprisene i løpet av boken: Prisene sank svakt gjennom perioden sett som en helhet, men var preget av sterke sesongbaserte variasjoner i tilbud og etterspørsel. Hvordan var utviklingen for andre forbruksvarer? Dette er en enkel sammenligning som

2 Tidligere studier som anvender samme kildemateriale er for eksempel Bagle, E. (2022). Ice from «nature's factory». *International Journal of Maritime History*, 34(1), 123–132, <https://doi.org/10.1177/08438714221080257>; Blain, B.B. (2006). *Melting markets: The rise and decline of the Anglo-Norwegian ice trade, 1850–1920*. Working Papers of the Global Economic History Network, nr. 20/06, London School of Economics; David, R.G. (2000). The Ice Trade and the Northern Economy, 1840–1914. *Northern History*, 36(1), 113–127. <https://doi.org/10.1179/007817200790178003>

3 Se for eksempel Findlay, R., & O'Rourke, K.H. (2009). *Power and plenty: Trade, war, and the world economy in the second millennium*. Princeton University Press.

kunne styrket diskusjonen om hvor spesiell naturishandelen var, med sine sterke sesongbaserte variasjoner. I seg selv kan disse eksemplene fremstå som ubetydelige, men til sammen blir de betydelig nok til å påvirke analysen. Diskusjonene i boka er interessante og viktige bidrag til historiefaget, men deres fulle potensial realiseres ikke.

Bokas kanskje største styrke er tydeliggjøringen av det «glokale», den tette sammenkoblingen mellom det lokale og det globale. Freeman får virkelig frem hvordan lokale vær- og produksjonsforhold i norske kystbygder kobles inn i større handelsnettverk, og i sin tur påvirker britiske konsumpsjonsmønstre for både individer og næringer. Salg av is forutsetter rask kommunikasjon og transport, et velutviklet salgsnettverk og riktig oppbevaringstemperatur for å unngå at både produktet og gevinsten smelter vekk. Produsenter og distributører måtte utdanne forbrukerne i hvordan de skulle bruke isen korrekt, som et ledd i å skape et marked for den eksotiske luksusvaren: naturis fra Arktis. Produksjonen og salget av is var preget av høy grad av spekulasjon, da neste års salg var avhengig av en kald norsk vinter for høsting og en het britisk sommer for salget av naturisen. Naturishandelen med Storbritannia skapte i sin tur ringvirkninger i norske kystsamfunn gjennom arbeidsplasser vinterstid, en profesjonalisering av eksporten gjennom opprettelsen av bedrifter, og tettere kontakt med britiske investorer. Det større omfanget av boka gjør at Freeman får gitt en bredere diskusjon av det glokale enn det tidligere studier har gjort.

Til tross for visse innvendinger fra denne anmelderen, må det påpekes at *Ice Blocks from Norway* er interessant og fornøylig lesning. Freemans skrivestil er pedagogisk og leder leseren glatt gjennom naturishandelen. Bli bokas ambisjon oppfylt? Tja. Boka er et viktig historievitenskapelig bidrag til å forstå sammenhengene mellom produksjon, transport og markedsføring, konsumpsjonsmønstre og teknologisk utvikling i norsk naturishandel med Storbritannia. I tillegg er boka et godt oversiktsverk over denne norske naturishandelen som vil være av nytte for lesere i begge land. Men bidraget hadde vært enda større med en tydeligere kildekritisk diskusjon, et bredere litteraturutvalg og en mer aktiv diskusjon med tidligere forskning. Selv om naturishandelen smeltet vekk på 1920-tallet, har Freeman gitt et godt bidrag til å forstå iskjernen i naturishandelen og vist at is er betydelig mer kompleks enn det virker som.